

Економіка сільського господарства

Шубравська О.В., д-р екон. наук
Інститут економіки та прогнозування НАН України

РИЗИКИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

Визначено основні ризики розвитку аграрного сектора економіки України в умовах посилення лібералізації зовнішньої торгівлі. Досліджено форми, обсяги, а також діючі правила СОТ щодо експортного субсидування аграрної продукції. На основі аналізу світових економічних та сільськогосподарських прогнозів обґрунтовано перспективи розвитку вітчизняного агропродовольчого комплексу і механізми його захисту від впливу негативних глобальних чинників.

Інтернаціоналізація господарського життя, поглиблення економічної й торговельної міждержавної взаємодії, посилення тенденції до відкритості національних економік, які притаманні сучасному світу, ставлять держави перед необхідністю використання потенціалу глобальних викликів, а саме: перетворення їх із чинників дестабілізації на стимули економічного розвитку. Нині в міжнародній спільноті країни, не спроможні швидко й адекватно відповісти на постійно виникаючі зовнішні загрози, використовувати досвід їх подолання для посилення адаптаційних можливостей своїх економічних систем, приречені зберігати статус аутсайдерів у безкінечній гонці за світовими лідерами.

За рейтингом глобалізації (Globalization Index), який щорічно публікується журналом "Foreign Policy", Україна в 2005 р. зайняла 39 місце (в 2004 р. – 43-е) серед 62 країн світу, які представляють 88% населення земної кулі і понад 91% світової економіки [1]. З колишніх республік СРСР у число країн, для яких здійснюються подібні дослідження, крім України, потрапила і Росія, яка зайняла у 2005 р. 52-е місце (у 2004 р. – 44-е). При складанні цього рейтингу брались до уваги чотири параметри: економічна інтеграція, персональні контакти, технології та залучення до міжнародної політики. Економічна інтеграція враховувала обсяги міжнародної торгівлі, інвестицій і різного роду виплат (у т.ч. і зарплат), які здійснювалися з перетином державних кордонів. Показово, що за ступенем залучення до світової торгівлі Україна у 2005 р. зайняла 10 позицію у списку, що підтверджує надзвичайно велику роль зовнішньої торгівлі у вітчизняній економіці і водночас високий ступінь залежності останньої від кон'юнктури світових товарних ринків.

Понад 10% вітчизняного зовнішньоторговельного обороту формує агропродовольча продукція (у тому числі в експорті її частка сягає близько

12%). Значення вітчизняного аграрного експорту в забезпеченні збалансованості загальних обсягів експортно-імпортних надходжень України суттєво посилюється нині через існування тенденції формування від'ємного сальдо зовнішньоторговельного балансу країни й уповільнення темпів зростання вітчизняного експорту на фоні щорічного, в середньому майже 20%-го, збільшення вартості експорту агропродовольчої продукції.

На цій тенденції не позначилася навіть заборона на ввезення української м'ясо-молочної продукції до Російської Федерації, запроваджена цією державою у 2006 р.¹, хоча дана обставина й справила обмежувачий вплив на обсяги вітчизняних валютних надходжень. Так, за даними Держкомстату України протягом 2006 р. вартість експорту продуктів тваринного походження скоротилася майже вдвічі відносно 2005 р. При цьому згідно з даними Союзу молочних підприємств України лише внаслідок 30% скорочення експорту сирів збитки молочників становили 60 млн дол. Разом з тим спостерігалось суттєве зростання надходжень від експорту продуктів рослинного походження й жирів, що компенсувало втрати від введення м'ясо-молочного ембарго.

Цілком очевидно, що аграрний сектор України володіє колосальним потенціалом у сферах як зовнішньої, так і внутрішньої торгівлі. Проте повномасштабна реалізація такого потенціалу в сучасних умовах можлива лише в поєднанні з ефективною державною зовнішньоторговельною політикою, здатною оптимізувати обсяги і структуру вітчизняного агропродовольчого експорту, а також співвідношення між українською й імпортною продукцією на внутрішньому ринку країни.

Чи не найбільшу загрозу розвитку аграрного сектора України за умов глобалізації представляє лібералізація зовнішньої торгівлі [3, 4, 5]. Характеризується цей процес, передусім, скороченням чи повною ліквідацією тарифних бар'єрів і зняттям нетарифних обмежень у сфері міжнародної торгівлі. Вітчизняний аграрний сектор уже зіткнувся з наслідками поступового зниження імпорتنих тарифів протягом періоду переговорів щодо вступу країни до СОТ. Це, зокрема, виразилося у зростанні частки імпортного продовольства на українському ринку і, відповідно, у форсуванні переорієнтації вітчизняного виробництва на зовнішні ринки як альтернативи його скорочення. Передбачається, що ситуація на агропродовольчому ринку в найближчому майбутньому може погіршитися. Так, за оптимістичними оцінками в результаті зменшення ставки ввізного мита на сільськогосподарську продукцію на 36% протягом шести років після вступу до СОТ національні виробники втратять 7–8% внутрішнього агропродовольчого ринку, за пе-

¹ Приводом для оголошення м'ясомолочної війни між Україною і Росією послужила контрабанда товарів із України, що нібито мала місце. Офіційна причина ембарго – недотримання українською стороною ветеринарно-санітарних норм. До введення заборони експортні поставки здійснювали майже 70 українських молокопереробних і 70 м'ясопереробних підприємств. У грудні 2006 р. Росія була готова зняти заборону на експорт українського молока, але лише для 6 виробників. Санкції російських ветслужб скоротили частку українських молочних продуктів у РФ на 65% [2].

симістичними – до 30% [6]. Проте, зважаючи на відсутність в Україні вживаної у світі системи диференціації товарів за ознакою конкуруючого і неконкуруючого імпорту, на наш погляд, важко точно оцінити частку саме конкуруючих агропродовольчих товарів у зрослих обсягах імпортованих поставок і, відповідно, визначити безпосередній характер і ступінь впливу лібералізації митного тарифу на стан внутрішнього ринку держави.

Разом з тим можна стверджувати, що особливо згубний вплив на розвиток вітчизняного аграрного сектора справить нарощування поставок імпортованої продукції, експорт якої субсидується країнами-виробниками. Відомо, що в країні-імпортері такої продукції, штучно занижені ціни на неї провокують зниження внутрішніх цін і скорочення відповідних виробництв, а також посилюють залежність національного ринку від імпорту дешевшого субсидованого продовольства. Субсидування експорту призводить також до зменшення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції країн, які не застосовують експортні субсидії, на ринках "третіх" країн, результатом чого є фінансові втрати у зв'язку з недоотриманням доходів від експорту.

Згідно з правилами СОТ країни мають резервувати за собою право на надання експортних субсидій і фіксувати конкретні товари, стосовно яких подібні субсидії можуть надаватися. Передбачається поступове скорочення експортного субсидування (за вартістю і фізичними обсягами) аж до його скасування у 2013 р. Найрозповсюдженішими формами експортного субсидування є: прямі виплати, які здійснюються у зв'язку з експортними операціями; експортні кредити, а також програми гарантування і страхування експортних кредитів; розпродаж продовольчих запасів за цінами, нижчими від цін внутрішнього ринку; заходи із зниження вартості просування товарів на зовнішні ринки; субсидії на окремі компоненти товарів, призначених на експорт; надання пільгових ставок вартості фрахту і транспортування експортних вантажів усередині країни і за її межами тощо. Під скорочення підпадає більшість із зазначених програм, крім надання експортних кредитів та їх гарантування і страхування [7].

Загальні обсяги експортних сільськогосподарських субсидій у світі хоча і скоротилися з 1995 по 2002 рр. майже вдвічі, проте продовжують залишатися значними (3,6 млрд дол. США) [8]. Практика показує, що як і у випадку заходів внутрішньої підтримки "жовтого кошика", обсяги фінансування, зарезервовані у списках зобов'язань із експортного субсидування, частогусто значно перевищують суми, що фактично виділяються. Згідно із статистикою Секретаріату СОТ, експортне фінансування, яке реально надається, частіше за все коливається у межах від 20 до 70% відповідних зобов'язань по країнах.

Найвагоміше експорт сільськогосподарської продукції субсидується в країнах ЄС, частка яких у загальносвітових обсягах близька або й перевищує 90%. Саме ці країни (а серед них, у першу чергу, Франція, а також Ірландія, Польща та Іспанія) займають найпоспідовнішу протекціоністську позицію у сфері сільського господарства. За межами ЄС найбільшими лобістами даної

галузі є Японія і Норвегія. Самі по собі експортні субсидії в загальних обсягах фінансування фермерів у розвинених країнах становлять незначні частки. Так, для ЄС це – 5%, а для США – 2–3%.

Спільна аграрна політика ЄС передбачає встановлення мінімальних фермерських цін на певні види сільськогосподарської продукції з метою заохочення фермерів до їх виробництва. Ці мінімальні ціни у більшості випадків є вищими за світові ціна на аналогічну продукцію. Тому, коли така сільськогосподарська продукція експортується до третіх країн, ЄС вдається до приведення рівнів внутрішніх цін відповідно до світових. Це здійснюється за допомогою виплат з експортних фондів, які протягом 1995-2005 рр. теж скоротилися більше ніж удвічі. Види продукції, експорт якої субсидується, постійно переглядаються. Нині країни ЄС субсидують експорт молочних продуктів, яловичини, свинини, курятини, яєць, зернових, фруктів та овочів, цукру, а також продуктів їх переробки. Обсяги експортних субсидій варіюються залежно від країни-імпортера й відстані поставки. Для отримання експортних субсидій потрібно не лише надати свідчення перетину митного кордону ЄС, а й за допомогою відповідних документів довести, що експортна продукція була імпортована у "треті" країни. Для кожної з таких 50 країн-імпортерів сільськогосподарської продукції ЄС сформоване доступне для експортерів досье, яке містить дані щодо митних процедур, митних режимів, пунктів перетину кордонів, взірці імпортних та інших важливих для митного оформлення документів, опис митних пломб та місця їх розміщення тощо.

Підтримка сільськогосподарського експорту в США відбувається за такими напрямками: гарантування експортного кредитування (CCC Export Credit Guarantee Programs), розвитку ринку (Market Development Programs), субсидування експорту (Export Subsidy Programs), допомоги фермерам у торговельному врегулюванні (Trade Adjustment Assistance for Farmers), міжнародної продовольчої допомоги (Foreign Food Assistance) [9].

Гарантування експортних кредитів через видачу комерційним банкам державних гарантій на експортні коротко- і середньострокові позики є однією з найпоширеніших форм підтримки американських експортерів сільськогосподарської продукції. Спостерігається тенденція зростання обсягів коштів, що виділяються на гарантування короткотермінових кредитів, виданих експортерами американської сільськогосподарської продукції її іноземним імпортерам. У межах програм гарантування кредитів також надаються гарантії фінансування товарів і послуг, що експортуються із США, призначених для поліпшення або становлення нових ринків супутньої сільськогосподарській продукції. Внаслідок підтримки таких товарів збільшується продаж американської аграрної продукції до країн, попит у яких обмежується низьким рівнем запасів, можливостями переробних підприємств, транспортної мережі.

Програми міжнародної продовольчої допомоги, фінансування за якими посідає друге місце у загальних обсягах бюджетних виплат зовнішньої служби Міністерства сільського господарства США, у більшості своїй діють протягом багатьох років і створюють можливості для надання Сполученими

Штатами міжнародної продовольчої допомоги з одночасним підтриманням власних сільськогосподарських виробників через сприяння збуту їх продукції.

Блок програм субсидування експорту нині містить дві програми, а саме: Програму розширення експорту (Export Enhancement Program) та Програму стимулювання експорту молокопродуктів (Dairy Export Incentive Program). У межах цих програм американським експортерам сільськогосподарської продукції доступні даткові виплати, спрямовані на підвищення їх цінової конкурентоспроможності, зокрема на ринках країн, що практикують субсидування національної агросфери.

У 2007 р. Міністерство сільського господарства США передбачає виділити на фінансування експортних програм понад 5 млрд дол. Проте фактичні обсяги бюджетної підтримки американського аграрного експорту, як правило, не збігаються із запланованими, і менші від останніх [10].

Найбільш підтримуваними експортними товарами у світі є молокопродукти. На них за останні десять років припадало від 30 до понад 50% загальних експортних субсидій. Достатньо високий рівень експортного субсидування має також продукція переробних галузей, яловичина та цукор.

Експорт сільськогосподарської продукції країн-членів СОТ регламентується не лише можливістю його субсидування, а й правилами стосовно заборон і обмежень. Так, при їх встановленні країна має враховувати наслідки такої заборони чи обмеження для продовольчої безпеки країн-імпортерів, а також направляти письмове повідомлення в Комітет із сільського господарства з інформацією про характер і тривалість застосування такого заходу до його встановлення.

З огляду на зазначене, при вступі України до СОТ практика спонтанного обмеження експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції, вживана час від часу вітчизняним урядом, стане неприйнятною. На зміну їй має прийти завчасне компетентне аргументування доцільності застосування обмежуючих експорт заходів у разі виникнення об'єктивної необхідності стабілізації внутрішнього продовольчого ринку держави.

Ситуація, що виникла в 2006–2007 МР внаслідок раптового введення українським Урядом квот на експорт зерна, на думку багатьох вітчизняних і зарубіжних експертів та високопосадовців вельми негативно відобразилася на зовнішньоторговельному іміджі України. Так, пролунали заяви про втрату нашою країною репутації надійного постачальника і нещодавно лідируючих позицій у світовому експорті зернових, а також прогнози відносно зменшення внаслідок цього іноземних інвестицій в українську економіку. Беручи до уваги поточні обставини, Кабінет Міністрів України прийняв рішення про збільшення квот на експорт зерна, яке знаходиться на припортових елеваторах, а також підтвердив можливість відміни квотування експорту фуражних культур. Імовірно, подібний достатньо негативний для України (особливо напередодні її вступу до СОТ) розвиток ситуації був почасти спровокований спогадами про кризові події 2003 р. на українському зерновому ринку. Водночас очевидно, що тогорічна криза не навчила вітчизняних управлінців керуватися

одним із основних правил забезпечення стабільного розвитку ринку, а саме: володіти ситуацією на ньому, що досягається створенням розгалуженої системи моніторингу його стану. За відсутності таких досліджень вельми проблематичним буде здійснення надійного контролю за станом внутрішнього продовольчого ринку і за умов членства у СОТ, коли суттєво збільшиться небезпека його дестабілізації внаслідок посилення лібералізації зовнішньої торгівлі.

Очікуване подальше розмивання зовнішньоторговельних бар'єрів, у першу чергу, є загрозливим для недостатньо економічно стійких, відносно неконкурентоспроможних підприємств, галузей і економічних систем, у тому числі й для вітчизняної економіки, а особливо – для її аграрного сектора. Згідно з даними Світового економічного форуму (WEF) у 2006 р. за рівнем конкурентоспроможності економіки Україна посіла 78 місце серед 125 країн світу (що на 10 позицій гірше порівняно з 2005 р.) [11]. Конкурентоспроможність же агросфери оцінюється спеціалістами як нижча відносно середнього для країни рівня. Основними чинниками цього визнаються високий рівень збитковості українського сільськогосподарського виробництва, порівняно невелика частка великих господарств, техніко-технологічна відсталість тощо.

Ситуація для українських товаровиробників у зв'язку з посиленням зовнішньоторговельної лібералізації ускладнюється не лише необхідністю конкуренції з субсидованою продукцією принаймні протягом найближчих 6 років, але й неможливістю застосування таких субсидій для стимулювання вітчизняних експортерів сільськогосподарської продукції, недостатньою ефективністю механізмів підтримки вітчизняних виробників і нерозвиненістю системи захисту внутрішнього ринку від конкуруючого продовольчого імпорту. Все це дає підстави говорити про те, що недостатня активність держави у сфері захисту інтересів українських виробників, експортерів і споживачів агропродовольчої продукції в сучасних умовах може призвести до незворотності диспропорціонального розвитку вітчизняного аграрного сектора.

Крім потужного субсидування експорту сільськогосподарської продукції, не менш небезпечною для збалансованого розвитку вітчизняної агросфери є поширена практика квотування сільськогосподарського імпорту, зокрема країнами ЄС, що значно обмежує можливості доступу українських експортерів агропродовольчої продукції на ринки цих країн.

Практика квотування імпорту достатньо широко застосовується в країнах ЄС, США, Японії, а також Росії, Китаї, Індії. Базові обсяги квот нині дещо збільшились, проте у найближчому майбутньому подальше їх зростання поки що не планується. Можливо, певні корективи щодо цього будуть внесені в результаті продовження переговорів про зниження торговельних бар'єрів у рамках СОТ. Тарифи, які діють в межах таких квот, у разі, а то й у десятки разів менші, ніж тарифи, передбачені у випадку перевищення квот. Так, наприклад, співвідношення обсягів імпорتنих тарифів в рамках квоти і поза нею становить на сири: у Канаді – 246, США – 7; на масло тваринне: в Японії – 21, США – 11; на яловичину: в США – 5, Росії – 4 [12].

При цьому високим продовжує залишатися середній рівень багатьох імпортих сільськогосподарських тарифів, які застосовуються країнами-членами СОТ. У 2002 р. середні ставки при імпорті зерна становили: в Японії 191, ЄС-15 – 53%; молокопродуктів: в Японії – 308, в ЄС-15 – 87, США – 42%; замороженого м'яса: в ЄС – 66, Японії – 38%; цукрового буряка: в ЄС-15 – 349% [13]. Максимальний же рівень захисту ринку, наприклад, замороженої яловичини становив у 2002 р. 872%, кукурудзи – 630, пшениці – 347%. Подібні заходи покликані перешкоджати експансії імпортової продукції на внутрішніх ринках і пов'язаному з нею скороченню обсягів виробництва національними аграрними секторами.

В умовах глобалізації, інтенсифікації руху фінансових, трудових, інформаційних потоків особливо важливою стає обізнаність про перспективи і ключові напрями розвитку світогосподарської ситуації, а також здатність використовувати цю інформацію для забезпечення адекватної реакції національної економіки і її складових на сигнали інтернаціонального середовища. У цьому зв'язку представляють інтерес світові економічні і сільськогосподарські прогнози, основні тенденції та перспективи аграрної політики в розвинених країнах, стан світового переговорного процесу з питань сільського господарства в рамках СОТ.

Згідно з довгостроковим прогнозом ОЕСР та ФАО щодо розвитку світового сільськогосподарського виробництва і міжнародної торгівлі агропродовольчою продукцією на 2005-2014 рр. протягом зазначеного періоду передбачається зниження темпів зростання світового сільськогосподарського виробництва порівняно з попереднім десятиліттям та зростання світового споживання, зокрема, у зв'язку з економічним прогресом і демографічним зростанням у країнах, що розвиваються [14]. Водночас темпи зростання торгівлі сільськогосподарськими товарами будуть відставати, як і раніше, від темпів зростання торгівлі несільськогосподарськими товарами, що переважно пов'язане з триваючим існуванням значних торговельних бар'єрів. Визнається, що обмежуючий вплив на вільну торгівлю сільськогосподарською продукцією справляє також високий рівень допомоги аграрному сектору в більшості розвинених країн світу.

Імпорт сільськогосподарських товарів країнами, що розвиваються, має збільшитися, але цьому частково відповідатиме зростання експорту країн з низькими виробничими витратами. Враховуючи загальне підвищення продуктивності виробництва на світовому рівні, такий розвиток подій приведе до подальшого падіння реальних цін на більшість сільськогосподарських товарів.

Поряд із прогнозуванням додаткового продовольчого попиту на ринках країн, що бурхливо розвиваються, очікуються також зміни у складі споживання харчових продуктів, зокрема швидке зростання частки продуктів тваринного походження. Імовірність реалізації такої тенденції підтверджується також даними Світового банку, згідно з якими завдяки глобалізації кількість жителів, які належать до середнього класу, в країнах, що розвиваються, зрос-

те з сьогоднішніх 400 млн до 1,2 млрд, а їх купівельна спроможність становитиме від 4 до 17 тис. доларів [15].

За оцінками, все більший вплив на попит, порівняно із зміною цін і доходів, справлятимуть параметри продукту і технології його виробництва з позиції безпеки, якості, охорони навколишнього середовища, захисту тварин тощо.

На 2007 р. аналітики журналу "The Economist" прогнозують уповільнення темпів зростання світової економіки [16]. Водночас на 7,5%, тобто до 4,8 млрд дол. має збільшитись споживання харчових продуктів – продовольства і тютюнових виробів. Це відбуватиметься переважно за рахунок збільшення споживання охолодженої і замороженої їжі в розвинених країнах. Передбачається також падіння на 8–9% протягом наступних двох років світових цін на цукор (після їх зростання на 62% у 2006 р.) та збереження у зв'язку з триваючим підвищенням цін на нафту і газ дуже сприятливих перспектив розвитку ринків альтернативного палива і відповідно – сільськогосподарської продукції, придатної для його виробництва. Прогнозується подальше нарощування темпів зростання виробництва і споживання органічної продукції. Зокрема, до 40 млн. га повинні збільшитися земельні площі, які відводитимуться для вирощування органічної харчової продукції.

В огляді сільськогосподарської політики розвинених країн, здійсненому ОЕСР [17], відзначається, що основними сучасними тенденціями в цій сфері є: продовження поступової відмови від використання інструментів, які суттєво викривлюють виробництво і торгівлю; нерівномірність процесу реформування аграрної політики в різних країнах; високий рівень підтримки аграрного сектора в країнах ОЕСР. Збереження, а по багатьох видах підтримки і зростання рівня фінансування національних агросфер у розвинутих країнах відповідно збільшує конкурентоспроможність їх продукції. У 2005 р. допомога сільськогосподарським виробникам (PSE) у цих країнах становила 29% їх доходів і оцінювалася у 280 млрд доларів США або 225 млрд євро. Загальна допомога аграрному сектору, яка складається з допомоги виробникам, бюджетних трансфертів споживачам і загальних послуг сільському господарству, становила у 2005 р. 1,1% ВВП країн ОЕСР (порівняно з 2,3% у 1986–1988 рр.). Водночас у країнах ЄС протягом 2001–2005 рр. за 9%-го скорочення обсягів експортного субсидування (з 3,4 до 3,1 млрд євро) загальна підтримка сектора зросла на 12% (з 37,7 до 42,1 млрд євро) [18].

Як відомо, переговори щодо подальшої лібералізації світової торгівлі в рамках дохійського раунду були призупинені на початку липня 2006 р., в т.ч. й у зв'язку з недостатнім, на думку країн третього світу, зниженням Євросоюзом аграрних субсидій. Ці переговори, хоча і планується відновити, проте гарантій їх успішного завершення немає, насамперед, через позицію бідних країн у разі незадоволення їх вимог щодо доступу сільськогосподарської продукції на ринки розвинених держав, а також у зв'язку з неприйняттям деякими членами ЄС (перш за все, Францією і Польщею) ініціативи стосовно скорочення аграрних субсидій.

Україна нині майже завершила переговори щодо вступу до СОТ. Залишилося владнати існуюче протиріччя з Киргизькою республікою та проблему з визначенням базового періоду для обрахування рівня державної підтримки сільського господарства. Останнє за даними Мінекономіки України є ключовим аспектом обговорення і потребує невідкладного вирішення з метою забезпечення набуття Україною членства у цій організації [19]. Країни-члени СОТ продовжують наполягати на зміні базового періоду з 1994–1996 рр. на більш пізній (наприклад, 2000–2002 рр. або пізніший), що за оцінками вітчизняних спеціалістів, у подальшому призведе до суттєвого обмеження бюджетного фінансування галузі. Разом з тим добре відомо, що аграрний сектор України потребує вагомій державній підтримки через необхідність свого фінансового оздоровлення і вирішення багатьох проблем, накопичених протягом періоду реформування. Позиція СОТ у даному випадку виглядає упередженою, особливо беручи до уваги реальні обсяги фінансування національних агросфер у багатьох розвинених країнах.

Потужна і різнобічна державна підтримка фермерських господарств у таких країнах, безперечно, знижує конкурентні можливості вітчизняних виробників, що вимагає застосування Україною заходів у відповідь з метою недопущення дискримінації аграрної галузі та збереження позицій, завойованих українською агропродовольчою продукцією на внутрішньому і світовому ринках.

Систему заходів захисту аграрного сектора і продовольчого ринку від впливу наслідків лібералізації у сфері зовнішньої торгівлі прийнято формувати у напрямі надання безпосередньої фінансової підтримки процесу виробництва сільськогосподарської продукції, сприяння нарощуванню її експорту й обмеження відповідного імпорту в рамках доступних для кожної країни фінансових, адміністративних й інших можливостей.

Зважаючи на те, що Україна при вступі до СОТ відмовилася від надання будь-яких експортних субсидій, а також беручи до уваги проблематичність забезпечення повноцінного тарифного захисту вітчизняного агропродовольчого ринку від імпорту субсидованої продукції, зокрема з країн ЄС та США, та неможливість застосування такого заходу захисту внутрішнього ринку, як квотування імпорту (крім цукру-сирцю), ймовірно припустити зниження внутрішніх продовольчих цін і відповідне скорочення фінансових ресурсів вітчизняного аграрного сектора. За таких умов механізми захисту внутрішнього агропродовольчого ринку повинні базуватися на розширенні всіх фінансово доступних і дозволених СОТ видів державної підтримки вітчизняного аграрного сектора.

Зайве говорити про необхідність нарощування обсягів державної підтримки сільського розвитку, які не лімітуються згідно з правилами СОТ. Зрозуміло також, що в повному дозволеному обсязі має забезпечуватися бюджетне фінансування решти програм допомоги галузі. Однак через обмеженість грошових ресурсів держава повинна чітко визначитися щодо напрямів та

суб'єктів першочергового надання такої підтримки з метою найефективнішого використання коштів.

Пріоритетом, зокрема, мають користуватися аграрії, що репрезентують малий і середній бізнес, кооперативні структури, які демонструють порівняно вищий рівень пристосованості до швидкої зміни світової ринкової кон'юнктури і тому є найперспективнішими у питаннях реалізації виробничого й експортного потенціалу агропродовольчого комплексу. Надання будь-якого виду держаної підтримки має також здійснюватися з урахуванням зональної сільськогосподарської спеціалізації на основі визначення переліку оптимальних для кожного регіону конкурентоспроможних на світовому і вітчизняному ринку груп сільськогосподарської продукції.

Для розвитку зовнішньої торгівлі, у тому числі й агропродовольчою продукцією, треба також забезпечити спрощення і прискорення процедур оформлення експортно-імпортних вантажів, що дозволить знизити вартість зовнішньоторговельних операцій для національних компаній і, відповідно, споживчі ціни на ці товари. Кожний додатковий день затримки з транспортуванням вантажу підвищує його вартість на 0,5% [20]. У середньому в світі зволікання митних чиновників збільшують вартість товару для кінцевих споживачів на 4–6%, а якщо для оформлення зовнішньоторговельних процедур потрібно багато підписів, то неминує зростає ризик корупції. Згідно з рейтингом рівня міжнародної торгівлі держав світу, опублікованому Світовим банком, найефективніше у даній сфері діють індустріально розвинені країни, в яких, зокрема, при експортуванні товару треба оформити в середньому 5,3 документа, отримати 3,2 підписа, а строк доставки вантажу становить 12,6 дня. Для порівняння: в Україні для цього ж необхідно 6 документів, 9 підписів і 34 дні.

З усього наведеного вище можна зробити такі висновки стосовно перспектив розвитку аграрного сектора України в умовах посилення лібералізації зовнішньої торгівлі.

1. Очікуване зростання попиту на сільськогосподарську продукцію, особливо у разі забезпечення реальної, а не декларованої лібералізації міжнародної торгівлі нею, дозволяє розраховувати на збільшення обсягів агропродовольчого експорту, що сприятиме стабілізації внутрішнього виробництва в умовах збільшення доступу імпортного, у тому числі й субсидованого продовольства на внутрішній ринок країни після її вступу до СОТ.

2. За прогнозованого посилення понижуючої тенденції рівнів реальних цін на сільськогосподарські товари вітчизняні товаровиробники повинні постійно підвищувати ефективність і продуктивність власного виробництва з метою забезпечення цінової конкурентоспроможності української аграрної продукції на світовому й внутрішньому ринках, для чого у повному обсязі мають використовуватися як повністю дозволені СОТ, так і лімітовані нею заходи державної фінансової підтримки агросфери.

3. Для забезпечення захисту вітчизняного аграрного сектора від конкуренції імпортно субсидованої продукції Україна не може вживати практично

жодного з дозволених СОТ заходів захисту внутрішнього ринку, оскільки таке право мало би бути попередньо зарезервоване. Водночас Україна не може також застосувати жодного із зазначених у документах СОТ заходів щодо розвитку власного сільськогосподарського експорту на противагу скороченню частки вітчизняного продовольства на внутрішньому ринку держави внаслідок зниження рівнів його тарифного захисту після вступу до цієї організації. За таких умов можливості захисту від субсидованого імпортного продовольства лежать у площині зазначеного вище підвищення всіма дозволеними заходами цінової конкурентоспроможності, а також забезпечення якісної конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції. Механізми захисту аграрного сектора від наслідків глобалізації повинні також включати відмову держави від надання пільгового статусу ВЕЗ та ТПР при імпорті агропродовольчої продукції, а також дійову боротьбу з її кримінальним імпортом.

4. Оскільки головним сучасним чинником зростання конкурентоспроможності продовольчої продукції стає її якість та безпечність, зміщення акцентів на користь виробництва агропродовольчої продукції сертифікованої якості дозволить як зберегти за українськими виробниками стабільно значну частку внутрішнього продовольчого ринку, так і без особливих перешкод проникати на ринки найрозвиненіших країн, бо імпорт продукції з певними якісними характеристиками зазначеними країнами не обмежується. У цьому зв'язку має також бути прийнятий Закон "Про органічне землеробство", спрямований на підтримання розвитку виробництва і ринку екологічно чистого продовольства, виробленого на основі сучасних технологій.

5. Частково компенсувати втрати вітчизняних виробників, спричинені вступом України до СОТ і посиленням лібералізації у сфері зовнішньої торгівлі, можна шляхом форсування агропродовольчого експорту. Обсяги агропродовольчого експорту належить узгоджувати з потребами внутрішнього ринку з метою запобігання його дестабілізації у разі суттєвого перевищення світовими цінами внутрішніх. Експортувати доцільно найбільш конкурентоспроможні (за ціновими і споживчими параметрами) види продукції, перелік яких має систематично розроблятися на основі аналізу світової кон'юнктури, стану внутрішнього ринку і поточних виробничих можливостей. Вітчизняні діючі й потенційні експортери повинні мати доступ до такої інформації.

Повномасштабна реалізація експортного продовольчого потенціалу можлива за умови формування і здійснення комплексу заходів державного сприяння, які не повинні розцінюватися як фінансова підтримка експорту, заборонена Україні правилами СОТ. Першочерговими кроками є виділення галузей експортної товарної спеціалізації агропродовольчого комплексу країни з урахуванням рівнів світової конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції, а також розроблення регіональних програм розвитку агропродовольчого експорту на основі врахування зональної спеціалізації сільськогосподарського виробництва та необхідності охоплення цими програмами товаровиробників усіх форм господарювання. Недоцільно посилю-

вати будь-якою державною підтримкою позиції великих трейдерів і тим самим погіршувати конкурентне середовище в сфері зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією, натомість треба сприяти розвитку регіональних та національних об'єднань сільськогосподарських збутових та переробно-збутових кооперативів як суб'єктів експортної діяльності. Необхідним є здійснення належного контролю якісної безпеки експортної продукції та адаптація вітчизняних стандартів до міжнародних вимог і законодавства ЄС з гігієни та якості харчових продуктів.

З метою зниження споживчої вартості вітчизняної експортної агропродовольчої продукції й імпортованих ресурсів агросфери потрібно забезпечити спрощення і прискорення процедур оформлення Україною експортно-імпортованих вантажів.

Література

1. Globalization Index. – <http://www.foreignpolicy.com/>
2. РФ вновь ограничила экспорт украинского молока. – <http://www.rbc.ua/rus/top/economic/2007/02/05/169716.shtml>
3. Агропромисловий комплекс в системі зовнішньоекономічної діяльності України / За ред. П.Т.Саблука. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 242 с.
4. Соціальні та економічні наслідки вступу України до СОТ: експертні оцінки / Відп. ред. Ю.Привалов. – Львів: "Українські технології", 2004. – 142 с.
5. Формування галузевих ринків України: перехідний період / За ред. д-ра екон. наук В.О.Точиліна. – К.: Фенікс, 2004. – 332 с.
6. Осташико Т. Сільське господарство в умовах СОТ та ЄС. – К: Ін-т сільського розвитку, 2005. – С. 40.
7. Вопросы сельского хозяйства в переговорах о присоединении к ВТО (методическое пособие). – Женева: ЮНКТАД, 2001. – С. 23.
8. Total Export Subsidies by Country, 1995–2002. – <http://www.ers.usda.gov/db/wto>
9. Foreign Agricultural Service. – <http://www.usda.gov/>
10. FY2007 USDA Budget Summary and Annual Performance Plan. – <http://www.ers.usda.gov/db/wto>
11. The Global Competitiveness Report 2006. – <http://www.weforum.org>
12. Main Policy Assumptions for Cereal Markets. – <http://www.oecd.org>
13. United States, European Union and Japan: Bound tariff averages by commodity group. – <http://www.wto.org>
14. OECD-FAO Agricultural Outlook: 2005-2014. – Paris: OECD/FAO, 2005, p.1.
15. Global Economic Prospects 2007: Managing the Next Wave of Globalization. – <http://www.worldbank.org/>
16. Economist Intelligence Unit. – <http://www.eiu.com>
17. Agricultural Policies in OECD Countries: At a Glance – 2006 Edition. – Paris: OECD, 2006. – P. 1–2.
18. Evolution of the Breakdown of EAGGF-Guarantee Expenditure for the Period 2001-2005. – 35th Financial Report on the European Agricultural Guidance and Guarantee Fund. – Brussels: EU, 2006. – P. 15.
19. Сучасний стан переговорного процесу щодо вступу України до СОТ. – <http://me.kmu.gov.ua/>
20. Международная торговля: рейтинг бюрократии и транспорта. – <http://www.washprofile.org/ru/node/4104>.